

КАУЗАТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ З СИНТАКСИЧНОЮ СИНОНІМІЄЮ (на матеріалі французької художньої прози ХХ-го – ХХІ-го століть)

У цій статті каузативні висловлення розглядаються як феноменологічно реконструйовані в мові синонімічні трансформи первинної пропозиції в межах функціонально-семантичного макрополя синтаксичної синонімії, що реалізуються в мовленні у вигляді контамінованих ко(н)текстуально пертинентних преференціальних опцій з одинарною та подвійною референціацією, побудованих за моделлю: (se) faire + Inf. Виділяються каузативні конструкції з прямою (імплікуючі структури) та непрямою (неімплікуючі конструкції) каузативністю, що актуалізуються письменниками з метою структурно «розвантажити» контактний та дистантний ко(н)тексти або, згідно зі стратегіями авторської мовної гри, ускладнити інтерпретацію повідомлення шляхом інтра- та інтерфрастичної імплікації референтів. Встановлюється, що в мовленнєвих інноваціях з непрямою каузативністю дієслово faire виконує функцію каузативного оператора та пасивізатора. За допомогою методу зворотної реконструкції ідентифікується первинна структура та аналітично доводиться її ко(н)текстуальна непертинентність.

Ключові слова: дистантний ко(н)текст; імплікуюча / неімплікуюча структура; каузативне висловлення; контактний ко(н)текст; мовленнєва інновація; первинна структура; пертинентність; преференціальна опція; синтаксична синонімія.

Метою статті є побудова типології синонімічних каузативних конструкцій – мовленнєвих інновацій із прямою та непрямою каузативністю, аналіз функціональних та структурних особливостей таких побудов та ідентифікація і обґрунтування ко(н)текстуальної непертинентності первинної (мовної) пропозиції функціонально-семантичного макрополя синтаксичної синонімії (далі – СС).

Актуальність наукової розвідки зумовлена відсутністю в сучасному мовознавстві комплексного аналізу моно- та поліпредикативних висловлень (у тому числі каузативних) із СС в аспекті феноменології та семіозису (у взаємодії синтаксису, семантики і прагматики) з урахуванням теорії ментального кінетизму (руху) у континуумі мова – мовлення.

Предметом дослідження є контаміновані каузативні поліпредикативні висловлення або частини складноурядних поліпредикативних висловлень із СС.

Матеріалом статті слугували 15 прикладів синонімічних каузативних висловлень французької художньої прози ХХ–ХХІ століть.

Каузативні ППВ формуються в мові у просторі оперативного часу кінетизму думки в результаті феноменологічного конструювання, тобто реконструкції та редукції структур і категорій буття, та становлять синонімічні однобазові (з одним термі-

нальним ланцюжком) трансформи первинної поліпредикативної пропозиції (денотативного ядра) у межах функціонально-семантичного макрополя СС, що актуалізуються у вигляді ко(н)текстуально преференціальних опцій – синонімічних мовленнєвих інновацій із «функціонально транспонованим» (термін Ш. Баллі) [2, с. 129] в інфінітив фінітним дієсловом.

Контаміновані каузативні поліпредикативні висловлення (далі – ППВ) із СС з одинарною (з непрономінальними предикатами) та подвійною (ППВ зі зворотними прономінальними предикатами) референціацією, побудовані за синтаксичною моделлю: «предикат впливу» [7, с. 138] (se) faire + Inf., характеризуються такими «інваріантними ознаками: генетична залежність, синтезуючий характер та необоротність» [1, с. 7]. Під час дослідження каузативних конструкцій Д. Лайонз вводить до лінгвістики поняття каузативної трансформації, за якої некаузативні ситуації можуть бути похідними від каузативних і навпаки. При цьому пасив і каузатив учений розглядає як прояви інтерверсії актантів [3, с. 373–375]. Л. Теньєр виділяє каузативну діатезу, зазначаючи, що «якщо кількість актантів збільшити на одну одиницю, то нове дієслово буде каузативним стосовно попереднього» [5, с. 273].

Вивчення контамінованих каузативних конструкцій з одинарною референціацією в сучасній французькій художній прозі дозволяє виділити усталені конструкції з моновалентним предикатом *faire* та полівалентні агентивні каузативні ППВ із прямою каузативністю, або імплікуючі структури «типу-Сила» [24, с. 135], та неімплікуючі каузативні ППВ (з непрямою каузативністю) «типу-Причина» [там само].

(1) *Une bourrasque avait fait voler des feuilles de ses dossiers au bas de son bureau.* (= *Une bourrasque avait fait que des feuilles de ses dossiers volassent au bas de son bureau*) [23, с. 131] (пряма каузативність).

(2) *Je l'ai fait expertiser.* (= *j'ai fait que quelqu'un l'expertisât*) [15, с. 230] (непряма каузативність).

При цьому як преференціальні опції із СС у цьому дослідженні розглядаються тільки полівалентні каузативні конструкції, оскільки моновалентність є проявом лексико-синтаксичної синонімії, наприклад:

(3) *Il nous fit raconter la croisière = Il fit que nous racontâssions la croisière.* [11, с. 243]

(4) *Rieux fit observer qu'on ne pouvait pas toujours être seul ≠ Rieux fit qu'on observât qu'on ne pouvait pas toujours être seul* [10, с. 59].

Отже, приклад (3) синонімічного ППВ є однобазовою перифразою поліпредикативної первинної структури, у той час як у прикладі (4) спостерігається «предикативне злиття» [20, с. 395], тобто лексико-синтаксична синонімія (*faire observer = remarquer, noter* тощо).

У моно- та полівалентних каузативних ППВ із предикатом впливу *laisser* також спостерігається лексико-синтаксична синонімія:

(5) *Il veut simplement être certain qu'on le laissera mener ses petites intrigues politiques ≠ Il veut simplement être certain qu'on laisse qu'il mène ses petites intrigues*

politiques [17, с. 35], оскільки *le laisser = lui permettre de, l'autoriser à* тощо.

Предикат *faire*, що керує дієсловом в інфінітиві, визначаємо як каузативний оператор, підмет Н (істота) / NH (неістота) якого нав'язує суб'єктові або об'єктові у позиції додатка певну поведінку чи дію (пряма каузативність), або спричиняє певні зміни в їхньому стані (непряма каузативність). Ф. Марсак зазначає, що «аглотинація, яку здійснює дієслово *faire*, та інфінітив надають йому статусу допоміжного (або напівдопоміжного) предиката» [18, с. 20].

У неімплікуючих та рефлексивно-каузативних ППВ (структурах з подвійною референціацією *se faire* + Inf) активний каузуючий суб'єкт становить одночасно об'єкт дії іншого неактивного або детермінованого активного актанта в позиції додатка, тобто є одним із засобів вираження пасивності у французькій мові, наприклад:

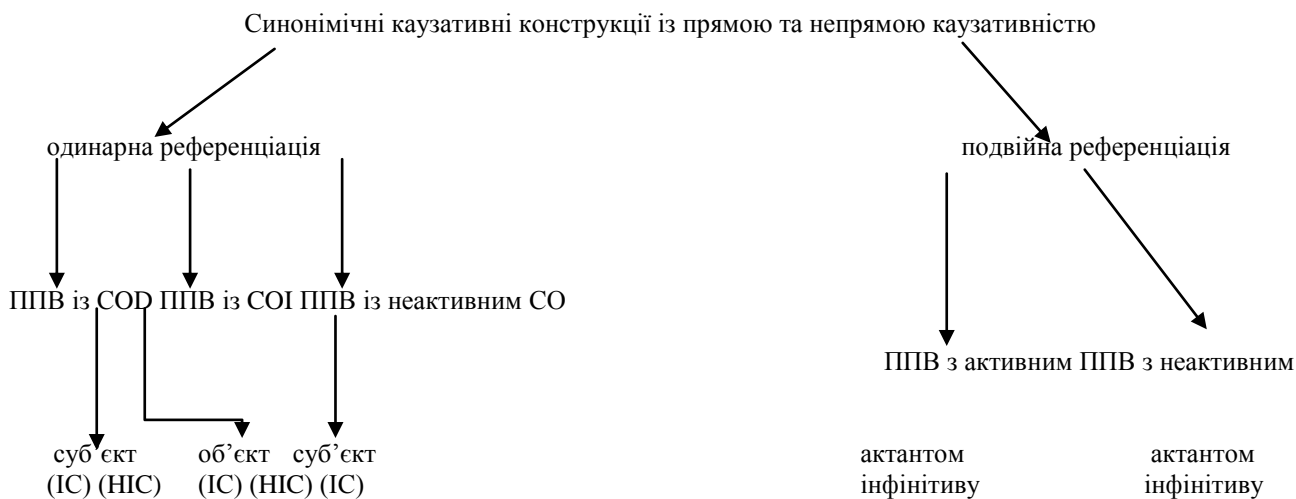
(6) *Elles ne se le firent pas dire deux fois.* [8, с. 53]

У наведеній рефлексивно-каузативній (пасивізованій) структурі автором імплікується суб'єкт дії (що виводиться з претексту (*par Doña Fraissette*)) з метою запобігання посттекстуальної реактуалізації референта.

Рефлексивно-каузативні ППВ із подвійною референціацією *se laisser* + Inf, як і конструкції з одинарною референціацією, становлять ППВ із лексико-синтаксичною синонімією: (7) *Celle-ci ne se laisse hélas pas toujours apprivoiser* [25, с. 107] = *Celle-ci ne permet hélas pas toujours de s'apprivoiser.*

Серед каузативних висловлень із СС виділяємо каузативні та каузативно-рефлексивні полівалентні імплікуючі та неімплікуючі поліпредикативні висловлення або частини складносурядних висловлень із каузативним оператором *faire*.

Представимо схематично типи контамінованих каузативних структур із СС:

Рис. 1. Типи синонімічних каузативних структур із одинарною та подвійною референціацією, де IC – імплікуюча структура, НІС – неімплікуюча структура, CO – додаток, COD – прямий додаток, COI – непрямий додаток.

Контаміновані імплікуючі та неімплікуючі каузативні конструкції перших двох типів (ППВ із COD та ППВ із COI) актуалізуються письменниками з метою

уникнення структурного перевантаження контактного ко(н)тексту суб'юнктивною складно-підрядною побудовою.

В імплікуючих ППВ із COD-Н агентивний суб'єкт у позиції підмета каузативного оператора-присудка *faire* примушує вираженого або невираженого детермінованого / недетермінованого в дистантному ко(н)тексті COD Н або NH виконати якусь дію або змінити поведінку чи ставлення до якоїсь ситуації реального світу:

(8) *Ils auraient pu faire trimer Auguste dans leur propriété.* [9, с. 19]

У наведеному каузативному ППВ-преференціальній опції з прямою каузативністю денотативне ядро *Ils auraient pu faire qu'Auguste trimât dans leur propriété* ідентифікується завдяки методу зворотної реконструкції (мовлення → мова), початком якої є безпосереднє спостереження та сприйняття органами почуттів видимих фактів – фактів мовлення «через їх узагальнення до розумових структур, що лежать за ними та являють собою реальність невидиму, (...) реальність ментальну» [4, с. 15]. Постпозитивному COD нав'язується певна дія (напружено працювати) агентивним Н у такому ко(н)тексті: *Ils auraient pu faire trimer Auguste dans leur propriété. Nib... Je crois que ça venait de ses détestables relations avec le curé, je vous dirai plus loi.*

(9) *C'est vulgaire et ça peut faire perdre beaucoup d'argent de nos jours* [14, с. 31].

У прикладі (9) невиражений COD становить суб'єкт Н із «довільною референцією» [19, с. 202], тобто навіть у широкому ко(н)тексті інтерпретація референта може бути вільною (*les hommes, les patrons* тощо): *Lundi, il demandera à sa secrétaire d'appeler Salomon. Il pense un instant aux seins de sa secrétaire, très petits. Il n'a jamais couché avec ses secrétaires. C'est vulgaire et ça peut faire perdre beaucoup d'argent de nos jours. De toute façon, il ne trompe plus sa femme depuis qu'ils se sont amusés un jour, avec Antoine Say, à calculer leurs pensions alimentaires respectives pendant une partie de golf.*

Отже, у такому разі йдеться про авторську мовну гру, що полягає в ускладненні інтерпретації референтів та розпізнавання авторської комунікативної інтенції адресатом шляхом «недостатності» [6, с. 17] вираження згідно з певним прагматичним плануванням розповіді.

В обох наведених дискурсивних фрагментах наявні складні поліпредикативні структури, що обумовлює намір автора синтаксично спростити аналізовані ППВ.

Неімплікуючі каузативні мовленнєві інновації поділяються на пасивізовані структури з подвійною функцією дієслова *faire* (каузативний оператор + пасивізатор) з активним вираженням у контактному ко(н)тексті та неактивним детермінованим / недетермінованим у дистантному ко(н)тексті COI або COD-об'єктом дії, де актант Н або NH предикату *faire* становить чинник, що сприяє зміні стану предмета або ситуації, події, на які ця дія спрямована:

(10) *Il ne retourna pas au studio et fit écrire par Amélie au directeur de la station pour expliquer dans quel état il se trouvait.* [25, с. 64]

(11) *Saganne fit creuser des tombes.* [12, с. 148]

У пасивізованому матричному [18, с. 9] висловленні ППВ (10) з непрямою каузативністю та з поліпредикативним денотативним ядром: *et fit qu'Amélie écrivit au directeur de la station pour expliquer dans quel état il se trouvait* певна ситуація змінюється в результаті впливу актанта інфінітива (*Amélie*), визначеного в інтрафрастичному (контактному) ко(н)тексті. При цьому COD-об'єкт дії залишається неексплікованим навіть у широкому ко(н)тексті, але приблизно виводиться адресатом із ко(н)тактного ко(н)тексту (*lucm*), що пояснює комунікативну інтенцію автора уникнути семантичної надлишковості; з іншого боку, аналізований дискурсивний фрагмент не містить актуалізованого актанта інфінітива, отже, його експлікація в аналізованому ППВ видається необхідною для правильної інтерпретації подій:

Cependant le suicide de Flavie suffisait à justifier une dépression nerveuse et trois semaines de repos.

Il ne retourna pas au studio et fit écrire par Amélie au directeur de la station pour expliquer dans quel état il se trouvait. Puis il attendit la réponse qui arriva le surlendemain et qui était aussi positive qu'il l'avait souhaitée. Compte tenu des incidents, on lui accordait bien volontiers le repos qu'il souhaitait.

Приклад (11) становить неімплікуюче пасивізоване каузативне висловлення з невираженим агентом, що експлікується в дистантному (інтрафрастичному) ко(н)тексті (представники племені Шаамба): *Saganne fit creuser des tombes. Quand les compagnons de Takarit furent ensevelis, il leur fit rendre des honneurs. Les Chaambas, qui trouvaient que c'était prendre beaucoup de peine pour quelques dissidents, ne grommelèrent pas (...).* Як видно з ко(н)тексту, використання звужених структур, у тому числі каузативних, не тільки синтаксично розвантажує ко(н)текст, але й становить одну з особливостей ідіостилю Л. Гарделя.

Каузативні конструкції з COI є завжди імплікуючими ППВ із вираженням, детермінованим додатком-Н або NH, який є вимушеним виконати якусь дію, експліковану у вигляді COD інфінітива:

(12) *Le recul lui avait d'ailleurs fait gagner un bon mètre sur le verglas.* [21, с. 16]

У цьому контамінованому каузативному ППВ із первинною структурою: *Le recul avait d'ailleurs fait qu'il gagnât un bon mètre sur le verglas* суб'єкт дії NH (*le recul*) вимушує детермінованого референта, вираженого займенником *lui*, здійснити дію, яка призводить до бажаного результату, що підтверджується наявністю в контактному ко(н)тексті прислівника *d'ailleurs* (проте).

Рефлексивно-каузативні ППВ із подвійною роллю предиката *faire* (каузативний оператор та пасивізатор) становлять пасивізовані імплікуючі висловлення з активним та неактивним актантом інфінітива. У конструкціях другого типу неактивний агент або експлікується в дистантному ко(н)тексті або ж характеризується «довільною референцією»:

(13) *Ils se sont fait surprendre par un soldat de garde, alors qu'ils fouillaient la paille, derrière l'orgue où se trouve une grille.* [16, с. 95]

(14) *Un jour il se fera pincer, mais depuis longtemps sa ruse lui réussit.* [21, с. 18]

(15) *Ils se firent servir une légère collation.* [13, с. 216]

Первинна структура першого ППВ із активним детермінованим агенсом має такий вигляд: *Ils ont fait qu'un soldat de garde les surprît.* Автор експлікує інфінітивний актант згідно з комунікативним наміром полегшити інтерпретацію поданої інформації у ко(н)тексті, в якому не реактуалізується детермінований референт: *Aujourd'hui, trois résistants, que nous avons rencontrés ici, ont tenté de s'évader. Ils se sont fait surprendre par un soldat de garde, alors qu'ils fouillaient la paille, derrière l'orgue où se trouve une grille. Quesnel et Damien, qui fête aujourd'hui ses vingt ans, ont réussi à filer à temps.*

У прикладі (15) спостерігається імплікація детермінованого в дистантному ко(н)тексті агенса (*les parents*) ініціальної частини ППВ. Отже, первинна структура є приблизно такою: *Un jour il fera que les parents le pincen:*

Tandis que ses parents s'imaginent qu'il fouille hardiment les coins et tourne autour de la maison en gardien fidèle, il les trompe et reste collé derrière la porte. Un jour il se fera pincer, mais depuis longtemps sa ruse lui réussit.

Автор імплікує вже введений референт та скорочує аналізоване ППВ з метою розвантажити синтак-

сично ускладнений ко(н)текст. Остання пасивізована структура з денотативним ядром: *Ils firent qu'on leur servît une légère collation* є елементом авторської мовної гри, оскільки навіть у широкому ко(н)тексті відсутня експлікація інтрафрастично невираженого актанта:

Elle admira la gravure; parut apprécier le geste et se contenta de sourire quand on lui révéla comment cette œuvrette avait été acquise. Ils se firent servir une légère collation. Johannès lui dit qu'il s'était attendu à une réaction plus sévère chez elle. (...) Après le concert, ils iraient souper, selon leur habitude, dans leur restaurant favori (...).

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що каузативні конструкції становлять однобазові компресовані перифрази поліпре-дикативних суб'юнктивних первинних пропозицій, що реалізуються у мовленні: 1) для синтаксичного розвантаження контактного ко(н)тексту; 2) як елемент мовної гри з недостатністю вираження для ускладнення інтерпретації дискурсивного фрагменту та розпізнавання авторської комунікативної інтенції.

Перспективним є аналіз структурних та функціональних особливостей каузативних поліпредикативних висловлень з полісинонімією в різних ко(н)текстах.

Список використаних джерел

1. Бакулев А. В. Синонимия предложений-конституентов микрополей причины и следствия в структуре функционально-семантического поля каузальности в современном русском языке / А. В. Бакулев // Вестник Томского государственного университета. – Серия : Филология. – Томск, ТГУ, 2009. – № 322. – С. 7–10.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
3. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику / Д. Лайонз ; Перевод с английского языка под редакцией и с предисловием В. А. Звегинцева. – М. : Прогресс, 1978. – 544 с.
4. Реферовская Е. А. Философия лингвистики Гюстава Гийома / Е. А. Реферовская. – М. : URSS ; Изд-во ЛКИ, 2007. – 124 с.
5. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер пер. с франц. И. М. Богуславского и др. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
6. Фрей А. Грамматика ошибок / А. Фрей ; пер. с фр. ; Вступ. ст. В. М. Алпатова. – М. : КомКнига, 2006. – 304 с.
7. Abeillé A. «Les prédicats complexes dans les langues romanes» / A. Abeillé, D. Godard // in : D. Godard (éd) : Les langues romanes, problèmes de la phrase simple, CNRS Éditions, 2003. – P. 125–184.
8. Benoît P. Les compagnons d'Ulysse / P. Benoît. – P. : Albin Michel, 1987. – 256 p.
9. Boudard A. Mourir d'enfance / A. Boudard. – P. : Robert Laffont, 1995. – 209 p.
10. Camus A. La Peste / A. Camus. – P. : Gallimard, 1983. – 288 p.
11. Cossé L. Les chambres du sud / L. Cossé. – P. : Gallimard, 1981. – 256 p.
12. Gardel L. Fort Saganne / L. Gardel. – P. : Éditions du Seuil, 1980. – 318 p.
13. Curtis J.-L. L'étage noble / J.-L. Curtis. – P. : Flammarion, 1976. – 238 p.
14. Gavalda A. Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part / A. Gavalda. – P. : Éditions «J'ai lu», 1999. – 159 p.
15. Duhamel G. Le désert de Bièvres / G. Duhamel. – P. : Mercure de France, 1984. – 256 p.
16. Levy M. Les enfants de la liberté / M. Levy. – P. : Éditions Robert Laffont, 2007. – 152 p.
17. Littell J. Les Bienveillantes / J. Littell. – P. : Gallimard, 2006. – 537 p.
18. Marsac F. Les constructions infinitives régies par un verbe de perception / F. Marsac // Thèse pour le doctorat en sciences du langage. – Strasbourg : Université Marc Bloch, 2006. – 191 p.
19. Molinier C. Sur les constructions causatives figées du français / C. Molinier // Linx : Le semi-figement. – P. : Revue des linguistes de l'Université Paris Ouest Nanterre la Défense, 2005. – № 53. – P. 197–216.
20. Muller C. Verbes non prédicatifs et absence de sélection actancielle / C. Muller // Au commencement était le verbe. Syntaxe, sémantique et cognition. Mélanges en l'honneur du Professeur Jacques François. – Bordeaux, Peter Lang, 2011. – P. 387–401.
21. Pennac D. La fête carabine / D. Pennac – P. : Éditions Gallimard, 1987. – 320 p.
22. Renard J. Poil de carotte / J. Renard. – P. : Bookking International, 1993. – 192 p.
23. Sender E. Le sang des dauphins noirs / E. Sender. – P. : Éditions XO, 2012. – 412 p.
24. Terasawa J. The historical development of the causative use of the verb make with an infinitive / J. Terasawa. – Studia Neophilologica, 1985. – № 57. – P. 133–143.
25. Tournier M. Le coq de bruyère / M. Tournier – P. : Éditions Gallimard, 1978. – 348 p.

А. В. Лепетюха,

канд. філол. наук, доцент,

Харьковский национальный педагогический университет им. Г. С. Сковороды, г. Харьков, Украина

**КАУЗАТИВНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ С СИНТАКСИЧЕСКОЙ СИНОНИМИЕЙ
(на материале французской художественной прозы XX-го – XXI-го столетий)**

В этой статье каузативные высказывания рассматриваются как феноменологически реконструированные в языке синонимические трансформы первичной пропозиции в рамках функционально-семантического макрополя синтаксической синонимии, реализующиеся в речи в виде контаминированных ко(н)текстуально пертинентных преференциальных опций с одинарной и двойной референциацией, построенных по модели: (se) faire + Inf. Выделяются каузативные конструкции с прямой (имплицитующие структуры) и непрямой (неимплицитующие конструкции) каузативностью, актуализирующиеся писателями с целью структурно «разгрузить» контактный и дистантный ко(н)тексты или, в соответствии со стратегиями авторской языковой игры, усложнить интерпретацию сообщения путём интра- и интерфарстической имплицации референтов. Устанавливается, что в речевых инновациях с непрямой каузативностью глагол faire выполняет функцию каузативного оператора и пассивизатора. С помощью метода обратной реконструкции идентифицируется первичная структура и аналитически доказывается её ко(н)текстуальная непертинентность.

Ключевые слова: дистантный ко(н)текст; имплицитующая / неимплицитующая структура; каузативное высказывание; контактный ко(н)текст; первичная структура; пертинентность; преференциальная опция; речевая инновация; синтаксическая синонимия.

A. Lepetukha,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

**CAUSATIVE UTTERANCES WITH SYNTACTICAL SYNONYMY
(on the Material of French Fiction of XXth – XXIth Centuries)**

In this paper the causative utterances are defined as phenomenologically reconstructed in the language synonymic transformants of primary proposition in the functional-semantic macrofield of syntactical synonymy which are realized in the discourse in the form of contaminated co(n)textually preferential options formed according to the model: (se) faire + Inf. The author's goal is to establish the typology of synonymic causative constructions-discourse innovations with direct and indirect causativity, to make the analysis of functional and structural peculiarities of these constructions and to identify and justify the co(n)textual impertinence of primary (linguistic) structure by the way of the method of inverse reconstruction (discourse → language). They distinguished the causative constructions with single (with non-pronominal predicate) and double (with reflexive pronominal predicate) referentiation with active and inactive actant of infinitive polyvalent implicate (with direct causativity) and non-implicate (with indirect causativity) structures which are actualized by the writers for the purpose to simplify structurally contact and distant co(n)texts or according to the strategies of author's language game, to complicate the interpretation of information by the intra- and interphrastical implication of referents. They established that in the discourse innovations with indirect causativity the predicate faire performs the function of causative operator and of passivisator. The made analysis allows to make conclusion that the causative constructions are the one-basic compressed periphrasis of polypredicative subjunctive primary propositions that are realized in the discourse: 1) to unload syntactically the contact and the distant co(n)texts; 2) as an element of language game with insufficiency of expression for the complication of interpretation of discourse fragment and of the perception of author's communicative intention.

Key words: causative utterance; contact co(n)text; discourse innovation; distant context; implicate / non-implicate structure; pertinence; preferential option; primary structure; syntactical synonymy.